

DOI: 10.21005/pif.2024.57.B-07

COMPREHENSIVE MUSEALIZATION OF ARCHAEOLOGICAL AND ARCHITECTURAL HERITAGE ON THE EXAMPLE OF WIŚLICA

KOMPLEKSOWA MUZEALIZACJA DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNO-ARCHITEKTONICZNEGO NA PRZYKŁADZIE WIŚLICY

Klaudia Stala

Dr hab., prof. PK

Author's Orcid number: 0000-0001-7222-8504

Politechnika Krakowska, Polska

Katedra Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury

Katarzyna Kołodziejczyk

Dr sztuki

Author's Orcid number: 0000-0001-5921-4861

Politechnika Krakowska, Polska

Katedra Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury

ABSTRACT

The article presents an analysis of the ongoing changes of revitalization of the city of Wiślica, taking into account the inclusion of the archaeological and architectural heritage resource. As a result, the revitalization was based on the musealization of individual historical areas, carried out in stages in order to rebuild the tourist and economic potential of the region. The above-mentioned project, which priority is the protection of heritage, and then its promotion as well as universal education and accessibility, is carried out in Wiślica, based on contemporary standards of revalorization and modernization of public spaces. This example is an important in the development of a sustainable policy for the management and protection of historical heritage, and monitoring the effects the city's development is an important training element.

Key words: musealization, revitalization, Wiślica city, archaeological and architectural heritage.

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia analizę zachodzących zmian związanych z rewitalizacją miasta Wiślica, z uwzględnieniem włączenia w ten proces zasobu dziedzictwa archeologiczno-architektonicznego. W efekcie rewitalizacja oparła się na muzealizacji poszczególnych obszarów historycznych, przeprowadzanej w sposób etapowy, w celu odbudowy potencjału turystycznego oraz ekonomicznego regionu oraz wzrostu dobrostanu lokalnej społeczności. Wspomniane działania, których priorytetem jest ochrona dziedzictwa, a następnie jego promocja oraz powszechna edukacja i dostępność wykonywana jest w Wiślicy w oparciu o współczesne standardy rewaloryzacji i modernizacji przestrzeni publicznych. Niniejszy przykład stanowi ważny etap w rozwoju zrównoważonej polityki zarządzania i ochrony dziedzictwa historycznego, a monitorowanie efektów rozwoju miasta jest ważnym elementem szkoleniowym.

Słowa kluczowe: muzealizacja, rewitalizacja, Wiślica, dziedzictwo archeologiczno-architektoniczne.

1. INTRODUCTION

The contemporary understanding of the phenomenon of musealization has significantly expanded. As Hermann Lübke notes, musealization is currently not only a process involving a significantly increasing number of museums in which artifacts are exhibited, but it is also an activity covering entire cultural landscapes or, for example, housing estates and their inhabitants. (Lübke, 1991) It is therefore a form of protection of cultural heritage, but also an indicator of the quality of space in the sense of its order and aesthetics, a cultural value coming from the past, but important for contemporary development and social integration. (Kadłuczka, 2018) In such an understanding means restoring at least basic spatial relations by revealing historical views and extracting hidden archaeological artifacts, giving them clear information and symbolic forms (Kuśnierz, Kuśnierz-Krupa, Krupa M., 2017), what gives a possibility for contemporary creation in respecting the genius loci aspect. As Bartosz Korzeniewski writes, one should remember about the change in the function that musealization can play in contemporary culture, namely compensating for the feeling of cultural loss. (Korzeniewski, 2004, see Hervieu-Leger, 1999)

This change shows that, without denying the value of authentic material substance, in order to maintain the memory of the past, events and artifacts belonging to it, it is also important to have extensive knowledge and skillful distribution of it beyond professional and expert groups, through attractive presentations that allow the average recipient to understand the content inherent in the cultural heritage.

Some of the important factors that necessitated new thinking about cultural heritage were: increasingly rapid socio-economic development, urbanization and industrialization, and the expanding "field of conflict" at the interface of contemporary human activity with all manifestations and remains of its activity in the past. The problem has been noticed not only by science, but also by international organizations such as the UN, UNESCO or ICOMOS, and finally by individual countries and political associations. Hence, in the creation of the socio-economic policy of the European Union, the issue of protection of cultural heritage and its integration with the development of societies and individuals has become a priority issue, the solution of which was and is supported by projects financed from the EU budget. One of such pioneering initiatives in promoting model solutions based on assumptions proven in practice was the APPEAR Project (Accessibility Project Sustainable Preservation and Enhancement of Urban Subsoil Archaeological Remains) financed by the European Commission, DG Research, under the 5th Framework Programme, Environment and Sustainable Development Key action 4: City of Tomorrow and Cultural Heritage, implemented in the period January 2003 - December 2005 (I&IS, 2005), which addressed the extremely current and important issue of finding a balance between development and protection. Sustainable Development = Sustainable Preservation, i.e. sustainable development must mean sustainable protection. Harmonious and sustainable development of historic cities does not mean a ban on necessary and rationally planned investments. Sustainable protection of heritage, including archaeological heritage, must rely on its integration with the living urban organism, as well as on the proper targeting of important economic undertakings and development investments. (Broński, 2006) In historic cities, as well as in other areas, which in the past could have been seats and centers of activity, such projects and investments generate new discoveries and the creation of new protection zones. Their protection should not lead to the creation of new closed enclaves reserved exclusively for scientific purposes and hibernating the discovered material substance (Stala, 2015), but precisely through sustainable protection, to the integration of scientific goals and the security of historical artifacts with the goals of their legible presentation, promotion with emphasis placed on the cultural and identity identification of the societies that are responsible for this protection. In other words, sustainable protection, often also called conservation in a broader meaning than its basic one (Kadłuczka, 2015)¹, apart from technical procedures that preserve the material substance, involves

¹ The term "conservation" in this case does not mean the use of specific technology and tools, but rather the preservation and maintenance of heritage as a permanent and indelible component of the existential space of modern man, see Kadłuczka A

finding the appropriate model of heritage use and management (Kobyliński, 2012)², which, by making archaeological and architectural artifacts and remains, as well as providing public access to archaeological sites in urban contexts and urbanized areas, will create a certain positive image of heritage in the memory of individuals and communities and create an emotional bond with it, strengthening the awareness of its value and the need to protect it. (Gutowska, Kobieliński, 2011)

2. VOX POPULI IN PROTECTION OF ARCHAEOLOGICAL AND ARCHITECTURAL HERITAGE

The experience of recent decades in the management of archaeological sites created as a result of planned scientific research programs, as well as result of conducting rescue research, allows us to put forward a thesis about the fundamental role of archeology in shaping the intellectual model of modern man and eliminating the apparent contradiction between tradition and modernity, and in consequences of treating conservation - preserving heritage as a process of continuing its creation (Kadłuczka, 2015). The Archeology - Man - Space relationship and the basic imperative of building this relationship, understood as feedback and interdependence between archeology as a science about the past summarizing the experiences necessary to shape the human intellect based on the knowledge derived from this experience and the use of this knowledge for conscious, rational the creation and transformation of existential space in accordance with man's spiritual and material needs, is realized in the cultural public space thanks to archeology undertaking the mission of educating society by providing it with access to documents and relics of its past. New trends in archaeology, especially in the context of the above-defined thesis, such as: public, social and pro-social archaeology, community and contemporary archeology perceive society as the main beneficiary of the knowledge collected by archeology. This is not only the result of the development and evolution of archeology as a scientific discipline, but also a consequence of the change in the ontological status of "heritage" in general - as well as the parallel development of knowledge and progress in the fields of technical, humanistic and social sciences. Nowadays, archeology is also open and focused, in addition to achieving strictly scientific goals, at promoting a pro-social model of using artifacts from the exploration of cultural resources for the development of local communities as a part of the concept of universal access to cultural heritage.

3. CASUS OF WIŚLICA CITY

3.1. Heritage resource and legal status

An example of a methodological approach to the issue of comprehensive, pro-social promotion of one's own, hidden, forgotten and neglected cultural heritage was the project on Wiślica developed by a team of experts from the Association of Monument Conservators (SKZ) in 2016. The directional concept concerned the organization and exhibition of the recognized and unrecognized heritage of this unique town, once considered one of the leading political and administrative centers of Poland in the Middle Ages. The center is known to Polish researchers for the legal acts for the Kingdom of Poland, which were crucial for the development of the country, established here in the 14th century, and for the rich resources of cultural heritage, including historical architecture, medieval urban layout and early medieval and medieval strongholds that fit into the picturesque landscape of the river valley, belonging to the legally protected National Landscape Park.

Today, Wiślica is a small town, despite valuable cultural heritage resources and the great development potential associated with it, it is still rarely visited by tourists. Its peripheral location makes it known mainly to researchers, although the region has all kinds of tourist attractions, in this case unused. The aim of the project was to restore the cultural position of Wiślica. The above-mentioned Association of Monument Conservators - which is a Polish *pro publico bono* organization - applied to raise Wiślica to the rank of a Monument of History, (Fig. 1-2) and the appropriate documentation

² The concept of "cultural resources" is often used interchangeably with the concept of cultural heritage, as Z. Kobyliński writes, "new areas of theoretical reflection and practical activity (...) that resources are the subject of someone's property and are usually subject to exploitation, can (and must) so manage them" see. Kobyliński Z

and studies for submitting the application were prepared by a team of specialists, members of SKZ. (Kuśnierz-Krupa, Krupa, 2017) The initiative was noticed by the state and local government authorities, who raised the local Archaeological Museum to the rank of the Department of the National Museum in Kielce, and by the decision of the Government of the Republic of Poland on January 1, 2018, Wiślica got back city rights, lost in the past, which it had had since 1326, were re-

Fig. 1. Solny Market Square in Wiślica, 1936, author Henryk Poddębski. Source: Zbiory Muzeum Narodowego w Kielcach

Ryc. 1. Plac Solny w Wiślicy, 1936, autor Henryk Poddębski. Źródło: Zbiory Muzeum Narodowego w Kielcach

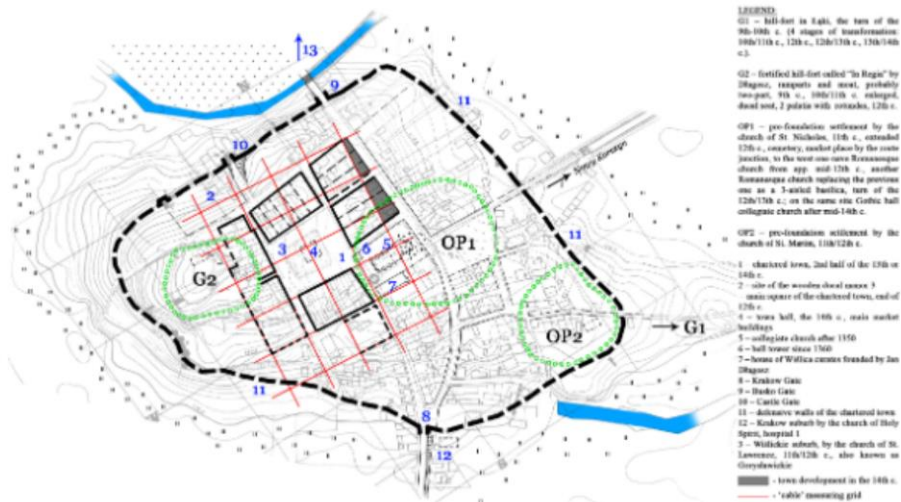

Fig. 2. Proposed boundary of the area under protection as Monument of History, prep. D. Kuśnierz-Krupa, M. Krupa. Source: Kuśnierz-Krupa, D., Krupa, M., 2017

Ryc. 2. Proponowane granice objęte ochroną konserwatorską jako Pomnik Historii, oprac. D. Kuśnierz-Krupa, M. Krupa. Źródło: Kuśnierz-Krupa, D., Krupa, M., 2017

stored until 1870. In this way, a long process began related to the promotion of the architectural and archaeological heritage of Wiślica, and consequently with the musealization of the city's historical areas, by which we mean activities aimed at improving the quality of protection of the above-mentioned heritage and contemporary arrangement and exhibition, consistent with current conservation standards of the most sensitive objects and archaeological sites. The aim of these activities is to create a conceptually homogeneous tourist route based on archaeotourism, historical and cultural tourism, currently popular in 21st century communities, combined with the natural potential of the region. This gives you the opportunity to combine visiting historic buildings with recreation and relaxation in the bosom of nature.

The mentioned potential of this place to be covered by musealization activities is related to the perfectly preserved so-called Built Heritage, outstanding examples of which are: a Gothic, two-hall collegiate church containing in its basement the relics of two earlier churches - a late Romanesque two-tower basilica and a Romanesque church with a gallery and a crypt, which has a gypsum slab with an engraved figural decoration, unique in the world so-called "slab of orants", nearby a small, early Romanesque church of St. Nicolas, preserved in the form of a ruin, dating from the 11th century, with an alleged and very controversial object, considered by some researchers to be a baptismal *piscina* (Wartołowska, 1960), and finally the perfectly preserved Gothic house of Jan Długosz and the Gothic bell tower.

The involvement of conservation circles and local and self-government authorities in the development of tourism and the popularization of the archaeological and architectural heritage of Wiślica results from the fact that the city has all the historical and scientific attributes to promote the monuments of Polish medieval architecture preserved here supra-locally, at the same time using the researched in past archaeological sites from the area of the so-called Hidden Heritage. These are two recognized sites: the so-called Regia with traces of preserved palatial complexes from the early Middle Ages (Wartołowska, 1960, Gliński, 1994) and the so-called Stronghold on the Meadows, not yet fully explored (under exploration again from 2021) (Wczesne Średniowiecze.pl 2021), which is the remains of a fortified settlement with traces of rampart and the remains of a moat visible in the area. (Sajecki, 2017) These sites are not made available to the public, but their potential in terms of exhibition is huge and provides the basis for creating a modern architectural musealization of these areas with an emphasis on the oldest history of Wiślica. These activities must be preceded by additional archaeological verification research. Both sites are entered into the register of monuments and, by decision of the President of the Republic of Poland, together with the Collegiate Church and the Church of St. Nicholas recognized as a Monument of History. (Fig.3-5) In the area of the Regia archaeological site there is also a chronologically third settlement complex belonging to the urban medieval settlement. These are quite scientifically well-recognized (Gula, 1991) defensive walls with three gates: Krakowska, Buska and Zamkowa, in the northern section of which there is a royal castle, and the construction of which is attributed to the kings: Władysław the Elbow or Casimir the Great. The royal castle existed already in the early 14th century. It is assumed that it occupied the area adjacent to the city walls in the section between the castle gate and the uncovered tower on the axis of the current Okopowa Street, but the actual location of the castle, nor its planning and spatial configuration, have not been confirmed by archaeological research conducted in Regia yet. In the light of historical sources, the archaeological site and monuments preserved in Regia seem to be of key importance for the history of Wiślica, unfortunately the current state of preservation as well as the legal status of this area (private property) require urgent rescue actions. The area of the archaeological site is occupied by agricultural and horticultural crops. It is also a place of uncontrolled plant vegetation, and along the western border (Okopowa Street) it is occupied by residential and commercial buildings.

Fig. 3. View of the Collegiate Church in Wiślica from so called The Stronghold on the Meadows, Source: photo. Stala K.

Ryc. 3. Widok na Kolegiatę w Wiślicy, ujęcie z Grodziska na Łąkach, Źródło: foto. Stala K.,

Fig. 4. So called the Stronghold on the Meadows, view of the arrangement works, Source: photo. K. Stala

Ryc. 4. Grodzisko na Łąkach, widok na prace aranżacyjne, Źródło: foto. Stala K. 10.2023

Fig. 5. Długosz House and the northern elevation of the Collegiate Church in Wiślica, Source: photo. K. Stala

Ryc. 5. Dom Długosza i fragment północnej elewacji Kolegiaty w Wiślicy, Źródło: foto. Stala K.

3.2. Programme for Wiślica and implementations

The “Heritage Project for Wiślica” proposed by SKZ experts envisaged the possibility of building a scientifically, historically and visually attractive tourist route, connecting several separate public spaces, still legible today to varying degrees, but containing unique potential based on the past. This great past is legible, although incomplete and insufficient, in two areas that meet the criteria of

public space. It is a complex of the collegiate quarter, extending into the space of Solny Square, a now forgotten trade center with the Wieliczka and Bochnia salinas.

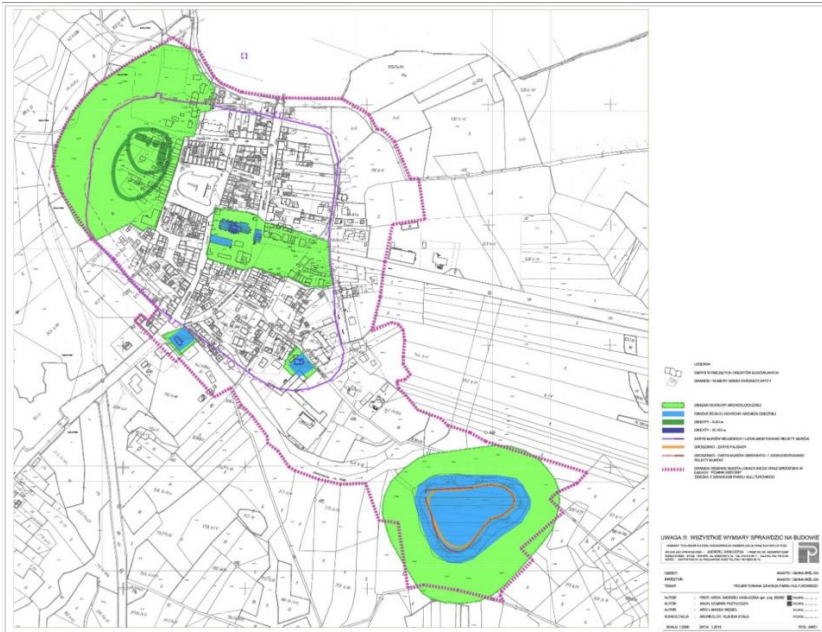

Fig. 6. Map of Wiślica – areas under archaeological conservation and monuments: 1. Regia. 2. Collegiate quarter. 3. Church of the Holy Spirit. 4. Church of St. Martin, 5. The Stronghold on the Meadows, prep. by D. Przygodzki 2017. Source: Kołodziejczyk K., Przygodzki D., 2021

Ryc.6. Plan Wiślicy, obszary chronione archeologicznie: 1. Regia, 2. Kwartał kolegiacki, 3. kościół św. Ducha, 4. Kościół św. Marcina, 5. Grodzisko na Łąkach, oprac. D. Przygodzki 2017. Źródło: Kołodziejczyk K., Przygodzki D., 2021

The collegiate quarter is spatially connected with the historical and contemporary center of Wiślica - the market square - once a market square bustling with economic life and at the same time a public space where important historical events once took place. Unfortunately, this symbol of urbanity, which in a historical city is usually the market square with the town hall building, has undergone strong transformations. To make this visible, it is enough to compare the view of the modern market square in Wiślica with the iconography from the end of the 19th and the beginning of the 20th century and state that its space filled with dense high greenery obscuring the view of the collegiate church complex with the bell tower and Długosz House is not an attribute of a medieval city, because this space has lost the character of the market square interior, becoming a park interior. Meanwhile, the Wiślica market square may today be a designator of this type of public space, in which, based on the principles of modern musealization, at least basic spatial relations will be restored SKZ's proposal to use the potential of Wiślica, including its archaeological and architectural monuments, for the purposes of developing and popularizing the city with a simultaneous modern method of protection, presentation and management of heritage, met with great interest from the Museum in Wiślica and the commune authorities. A special role in the creation and promotion of the project was played by the former President of SKZ, Andrzej Kadłuczka, who was personally involved in this initiative from the beginning. On the other hand, these ideas fell on fertile ground, as similar plans had long been the subject of interest of the Management of the Archaeological Museum in Wiślica and the financial moves made in this matter (Head of the facility, Gabriela Kiełtyka-Sołtyśik) and the city authorities. The aim, on the one hand, was to comprehensively develop, display and make public the heritage of Wiślica by preparing a uniform preliminary project of a conservation and urban nature, related to the organization of the spaces of the settlement complexes discussed above, and then proceed to the successive, methodical implementation of the planned stages. (Fig. 6.) Ultimately, activity of the Archaeological Museum in cooperation with

SKZ, the local community, the city authorities and with the support of the Ministry of Culture caused that as part of the policy of social and economic revival and revitalization of urban space, Wiślica received funding from the Regional Operational Program of the Świętokrzyskie Voivodeship for 2014-2020 called "Thousand-year-old Wiślica - in the traces of its splendor - creation of the tourist route *Through the Prehistory of Christian Wiślica*, as part of the program. In the first stage, the National Museum in Kielce implemented the project Modernization of the Archaeological Museum in Wiślica as a Department of the National Museum in Kielce and its surroundings in order to secure and protect unique objects of national heritage. The program included: reconstruction and expansion of the Archaeological Pavilion in place of the existing protective pavilion covered the relics of the church of St. Nicholas with the so-called baptismal *piscina*, modernization and extension of the existing archaeological exhibition in the basement of the Collegiate Church, adaptation of the building of the former PGE energy station for the needs of the Archaeological Museum in Wiślica, as well as archaeological and conservation works, purchase, installation and launch of a multimedia system for the exhibition and installation of security system. (Projects of POLiŚ 2021) The preliminary archaeological works were entrusted to Ph. D. Andrzej Gołębniak and his team, and the design works to Professor Andrzej Kadłuczka with Ph.D. Dominik Przygodzki in cooperation with architect Magda Szarkowska, (members of the ARCHECON architectural office from Krakow). Conservation work was carried out by Professor Andrzej Kos and his team (Warsaw). The work began in 2019 and ended with the official opening of the newly built archaeological pavilion in 2022 (Fig. 7-9).

Fig. 7. View of archaeological and construction works at the Collegiate Church from 2020. Source: archiwum Muzeum Archeologicznego w Wiślicy

Ryc. 7. Widok na prace archeologiczne i budowlane przy kolegiacie z 2020 roku. Źródło: archiwum Muzeum Archeologicznego w Wiślicy

Fig. 8. Air view of the new archaeological pavilion in Wiślica. Source: photo W. Soltysiak

Ryc.8. Widok z góry na nowy pawilon archeologiczny w Wiślicy. Foto. W. Soltysiak. Źródło: foto Soltysiak W.

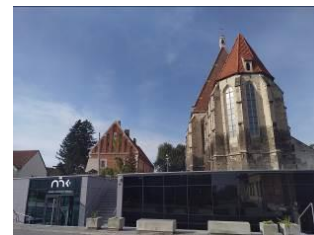

Fig. 9. View of a new archaeological pavilion main elevation. Source: photo Stala K. 2023,

Ryc.9. Widok na główną elewację nowego pawilonu archeologicznego. Źródło: foto. Stala K. 2023

The new pavilion covered the remains of the church of St. Nicholas along with the remains of the so-called baptismal *piscina*, the remaining part of the exhibition was led along a route hidden under the surface of the current level of the area surrounding the Collegiate Church, connecting with the reserve already existing beneath it (Fig. 10-11). The interior of the existing exhibition was modernized and equipped with multimedia presentation elements. The whole creates a modern complex of archaeological and architectural reserves. The facade of the building from the Solny Square side is made of a special fireproof, transparent material with darkened surfaces, the roof of the pavilion is an extension of the area around the Collegiate building and is covered with rust-colored vegetation corresponding to the facade of Długosz House and the roof tiles of the church. In spring, the green color blends with the green of the surrounding grass. The pavilion is symbiotically integrated into the historical space of the historical landscape. The next stages of contemporary musealization of the historic space in Wiślica should include: the Stronghold on the Meadows and Regia, then two smaller areas, also under strict conservation protection, with relics of the churches of St. Martin and Saint Spirit. (Weber-Kozińska, 1997; Glińska, 2019). The Stronghold and Saint Spirit church are currently under implementation. Solny Square should be revitalized. The Stronghold on the Meadows has been included in the current musealization plan, and its revitalization project was prepared by the ARCHECON studio and is in progress. The project envisages minimal intervention, including

tidying up the area of the stronghold, introducing routes for visitors and marking the remains of wooden houses and wells discovered during archaeological research. No full reconstruction is planned, only a marking in the field in the form of a full-size gate tower. Together with the archaeological pavilion and the exhibition in Długosz House, a tourist route is being created with a contemporary aesthetics of historical communication and dialogue with the recipient. (Fig. 18) The palatial complex in Regia should be the next stage of activities that first require solving the ownership issues of the archaeological site, which is currently in private hands. In view of the above, the problem of the legal and ownership status of the region requires urgent resolution through: private purchase of the area of the archaeological site, especially the plots where the occurrence of relics was found, possible correction of the boundaries of the entry in the register of monuments, the need to carry out field verification and resumption of interdisciplinary scientific research to conduct the process of musealization of the site as part of the Regia archaeological park project, which is part of the action plan proposed in the "Heritage Project" developed by SKZ for Wiślica. (see footnote 4) In the case of the relics of early medieval palatia, it should be noted that archaeological research shows that the condition of the objects is very poor, with the exception of the niche rotunda; the remains were recorded in excavations in the form of negatives. (Wartołowska, 1960; Gliński, 1997; Stala, 2013; Glińska, 2018,2019,2020) Therefore, the project of making the position public and presenting it will certainly require interdisciplinary discussion, and decisions regarding the form of exhibition will certainly not be easy (Fig. 12-13).

Fig. 10. Interior of a new archaeological pavilion with relic of st. Nicolas church, desig. by ARCHECON Architectural Studio in Cracow. Source: photo. K. Stala 2023

Ryc. 10. Wnętrze nowego pawilonu archeologicznego z relikwiami kościoła św. Mikołaja, proj. Studio Architektoniczne ARCHECON w Krakowie. Źródło: foto. K. Stala 2023

Fig. 11. Interior of archaeological and archaeological reserve under the Collegiate Church in Wiślica, modernization design by ARCHECON Architectural Studio in Cracow. Source: photo. K. Stala 2023

Ryc. 11. Wnętrze rezerwatu archeologiczno-architektonicznego pod Kolegiatą w Wiślicy, projekt modernizacji: Studio Architektoniczne ARCHECON w Krakowie. Źródło: foto. K. Stala 2023

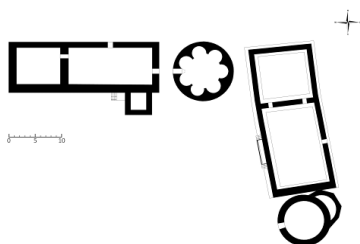

Fig. 12. Plan of palatial complexes in Regia. Source: prep. K. Stala 2013

Ryc. 12. Rzut, palatia wiślickie na Regii, Źródło: oprac. K. Stala 2013

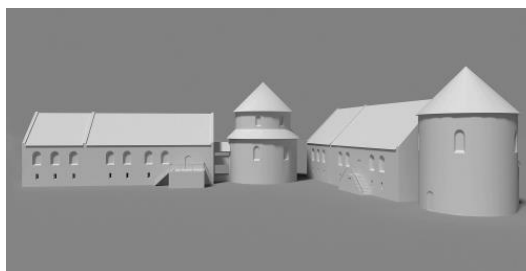

Fig. 13. Visualization of palatial complexes in Regia according K. Stala 2013. Pic. Nowak J. Source: Stala K.

Ryc. 13. Wizualizacja palatiów wiślickich na Regii wg K. Stala 2013. Rys. J. Nowak. Źródło: K. Stala

There also remains the issue of the mentioned churches of St. Marcin invested in the so-called Podgrodzie (below stronghold settlement) with the surrounding skeleton cemetery (Twardowska, 1982; Glińska, 2020) and the church of St. Spirit located outside the walls of the medieval city. (Wartolowska, 1970) Both objects were examined and identified during archaeological works, and their modern exhibition may contribute to complementing the tourist route and making the historical values of the city more attractive (Fig. 16-17). As part of the cooperation between the Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology and the Faculty of Architecture of the University of Florence (Universita degli Studi di Firenze), Italian researchers were introduced to the issues of historic areas in Wiślica and the exhibition potential of the city. As part of the grant-project obtained by the Italian team, a publication was created (Fabrizzi, 2021) containing a proposal of alternative design solutions for Wiślica. Although very brave design proposals could be problematic in terms of implementation due to formal reasons such as conservation guidelines, they are nevertheless an interesting example of the method of modern musealization carried out by the Italian school (Fig. 14-15).

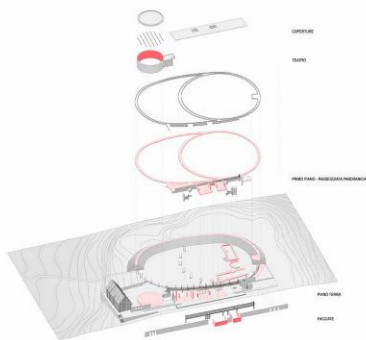

Fig. 14. Design concept for the arrangement of a stronghold in Regia, author: F. Fabrizio. Source: Wiślica Project
Ryc. 14. Koncepcja projektowa aranżacji grodziska na Regii, autor: F. Fabrizio. Źródło: Wiślica Project

Fig. 15. Design concept for the arrangement of a stronghold in Regia, author: F. Fabrizio. Source: Wiślica Project
Ryc. 15. Koncepcja projektowa aranżacji grodziska na Regii, autor: F. Fabrizio. Źródło: Wiślica Project

Fig. 16. Relic of a church of the Holy Spirit, reserve. Source: archives of the Archaeological Museum in Wiślica
Ryc. 16. Relikty kościoła św. Ducha, rezerwat, Źródło: Archiwum Muzeum Archeologicznego w Wiślicy

Fig. 17. Relic of a church of St. Martin. Source: archives of the Archaeological Museum in Wiślica
Ryc. 17. Relikty kościoła św. Marcina, Źródło: Archiwum Muzeum Archeologiczne w Wiślicy

When talking about the tourist promotion of Wiślica, it is worth mentioning the initiative of local government authorities related to the revitalization of the Nida River coast and the Oxbow lake of Nida. As part of the project "Development of a tourist water route on the Nida River", with funding from the LGD Królewskie Ponidzie, of which the Wiślica Commune is a member, a kayak marina,

a camping site and a beach on the Nida River were built. (City and Commune of Wiślica 2020). Another recreational place is to be the Nida oxbow lake. The entire area will be tidied up and sown with a mixture of meadow grass. Meanders and islands will be made, and a sidewalk, lighting and benches will be built along Sportowa Street. The area will be connected with the area of the revitalized stronghold with a bridge. (Radio Kielce 2021). The project of connecting recreational areas using the landscape values of Ponidzie with historic areas arranged for tourist purposes is a manifestation of the comprehensive policy of local authorities striving to improve the well-being of residents through professional and substantive popularization of the city's tourist attractions (Fig. 18-20).

Fig. 18. Visualization of the arrangement for the Stronghold on the Meadows and for Nida oxbow lake, version from 2021, prep. By ARCHECON Architectural Studio in Cracow. Source: Archecon

Ryc. 18. Wizualizacja aranżacji Grodziska na Łąkach i Starorzecza Nidy, wersja z 2021 roku, oprac. Biuro Architektoniczne Archecon z Krakowa. Źródło: Archecon

Fig. 19. Visualization of the arrangement for the area of Nida oxbow lake, version from 2021, prep. By ARCHECON Architectural Studio in Cracow. Source: Archecon

Ryc. 19. Wizualizacja aranżacji terenów Starorzecza Nidy, wersja z 2021 roku, oprac. Biuro Architektoniczne Archecon z Krakowa. Źródło: Archecon

Fig. 20. Kayak marina on the Nida River. Source: Radio Kielce

Ryc. 20. Przystań kajakowa na Nidzie, Źródło: Radio Kielce

4. CONCLUSION

The musealization of archaeological sites is a common phenomenon today, but a sign of the new times is the increasingly frequent musealization of public spaces, housing estates, gardens (Kuśmierski 2020), and even entire city districts, a good example of which are the historical districts of European cities such as Makryianni in Athens, and from the Middle East such as Sultanahmet in Istanbul (Aykaç, 2018) or South America - in Rio de Janeiro - musealization of the entire historical Indian district (Guedes, 2021). A spectacular example is the musealization of the main square of Mexico City, Plaza de la Constitución, with Templo Mayor and Montezuma's Palace integrated into the space with modern architecture (archaeological works were resumed in 2008 and continue to this day). In general, Turkey is currently at the forefront of skillful musealization of large urban areas, which is developing very intensively towards the exhibition and popularization of cultural heritage based on modern standards. However, it should be emphasized that the musealization of the city which is not the result of various, independent actions at different times, but of a unified concept resulting from the simultaneous cooperation of many institutions and social activities, carried out in stages, but consistently according to a previously established as the case currently in Wiślica is an undertaking that does not have many analogies. The actions taken in Wiślica provide for making the city, which has not yet used its potential, more attractive by promoting its rich history. The concept of transforming the urban space of Wiślica, in addition to the musealization tasks described above, assumes the possibility of uncovering the relics of the town hall during archaeological research and tidying up the main square of the city, uncovering the relics of the city walls, symbolically marking the medieval city gates, revitalizing the natural landscape (which partially takes place) and the use of the city's natural values. These are not only comprehensive but also large-scale activities, because they cover practically the entire city, which is possible due to the specific conditions that Wiślica has, a small area of 4.76 km² with an accumulation of high-class monu-

ments, including architectural ones, exposed archaeological heritage, including hidden heritage, which is known from historical sources and intangible heritage. All this creates favorable conditions for undertaking this unique venture.

5. SUMMARY

A new strategy for the protection of cultural heritage based on understanding the meaning of "changing its ontological status" (Kadłuczka 2015) must, on the one hand, use all available instruments in the area of spatial planning, which, by adopting priority for "spatial order", creates the basis for maintaining heritage in our existential space, and on the other hand, based on the assumptions of "sustainable development", it should take into account the trend of new thinking about the museum as an institution closely integrated into the system of holistically understood protection of cultural heritage. In theory and practice, it means transferring the initiative and the main role in creating and supporting "heritage projects" to local communities, which are responsible for it, in relation to their own specific economic, organizational, substantive, intellectual situation, or state of awareness on the topic of national and regional cultural identity. In a long-term and perspective policy, this is a paradigm of full accessibility of societies to their own heritage. This paradigm becomes particularly important in the context of dynamic development, innovation and economic activity at various levels and scales, which may pose, on the one hand, a real danger to the little-recognized, still inaccessible, or yet unidentified cultural heritage in areas with great investment potential, but on the other hand, it can become a unique opportunity to create stable conditions for development and increase the prosperity of society through an attractive offer of a historical, high-quality "tourism product". A key issue in motivating the development of social interest in the context of cultural heritage protection is the possession and skillful use of tools for transmitting information and knowledge about heritage, and creating opportunities for permanent and direct access to it. This is one of the basic policy imperatives of the EU and member states (public access to archaeological sites in an urban context (sustainable preservation and enhancement of urban subsoil archaeological remains ... and to make them accessible to the general public) by creating an exhibition fulfilling the tasks of historical education and integration of cultural heritage with the everyday social life of a modern historical city. It should be emphasized that in the case of Wiślica, it is the local community that has the opportunity to take over responsibility for co-managing the "Heritage Project" and participating in decision-making, because due to the importance of the monuments, their national, state and religious significance, support must be provided in the State's historical policy this co-management not only by directing funds from the central budget, but also through the promotion policy of Wiślica. The vision of future Wiślica included in the planned "Heritage Project" can be effectively implemented based on KPZK 2030, because it does not conflict with the assumptions of the strategy of this Project, and can even creatively use and develop the model of a polycentric metropolis adopted in KPZK 2030 network, based on the interdependence and openness of the areas system of the most important Polish cities: Warsaw, the Upper Silesian Conurbation, Cracow, Łódź, Trójmiasto, Poznań, Wrocław, Bydgoszcz with Toruń, Szczecin, Lublin, Białystok and Rzeszów. It is worth noting that the network system constructed in this way is made up of cities, all of which, without exception, belong to a traditional, historical settlement network with incalculable heritage resources. Including Wiślica in this network means necessary investments related to improving communication between these centers by modernizing or even building new road connections and expanding tourist infrastructure, including the network of accommodation places and catering. Only then will it be possible to start research on the impact of revitalization, including the comprehensive museumization of Wiślica's urban space, on its development and the well-being of its inhabitants. The pursuit of musealization not only of archaeological sites or preserved relics of the past is today a new and increasingly common expectation of communities in the context of revalorization or modernization of public spaces. As Maria Popczyk writes: "Modernity has developed a historical sense, a sense of feeling (sensorium) of history that preserves the experience of what is destroyed as a result of modernization." (Popczyk, 2008) Dynamic economic development, large investments in various areas of life, and the growing role of civil society in decisions and management regarding the directions of development, as well as in access to knowledge, have significantly changed our attitude to the past, shifting the emphasis from contem-

plation and cultivation of heritage to its creative use as capital and a component in the development of modern civilization.

KOMPLEKSOWA MUZEALIZACJA DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNO-ARCHITEKTONICZNEGO NA PRZYKŁADZIE WIŚLICY

1. WPROWADZENIE

Współczesne rozumienie zjawiska muzealizacji uległo znacznemu rozszerzeniu. Jak zauważa Hermann Lübbe muzealizacja to obecnie nie tylko proces polegający na zwiększającej się znacząco liczbie muzeów, wewnątrz których eksponuje się artefakty, ale jest to również działanie obejmujące całe krajobrazy kulturowe czy na przykład osiedla mieszkaniowe wraz z ich mieszkańcami. (Lübbe, 1991) Jest zatem formą ochrony dziedzictwa kulturowego, ale także wskaźnikiem jakości przestrzeni w sensie jej ładu i estetyki, wartością kulturową pochodzącą z przeszłości, ale istotną dla współczesnego rozwoju i integracji społecznej. (Kadłuczka, 2018) W takim rozumieniu oznacza przywrócenie przynajmniej podstawowych relacji przestrzennych poprzez odsłonięcie historycznych widoków i wydobywanie ukrytych artefaktów archeologicznych z nadaniem im czytelnych form informatyczno-symbolicznych (Kuśnierz, Kuśnierz-Krupa, Krupa, 2017), co daje równocześnie możliwości współczesnej kreacji z poszanowaniem aspektu *genius loci*. Jak pisze Bartosz Korzeniewski należy pamiętać o zmianie funkcji, jaką we współczesnej kulturze może pełnić muzealizacja, a mianowicie kompensaty poczucia utraty kulturowej. (Korzeniewski, 2004, por. Hervieu-Leger, 1999) Ta zmiana pokazuje, że nie negując wartości autentycznej substancji materialnej, dla utrzymania pamięci o przeszłości, wydarzeniach i artefaktach do niej przynależnej, istotne jest także posiadanie szerokiej wiedzy i umiejętna jej dystrybucja poza grona profesjonalne i eksperckie, poprzez atrakcyjne prezentacje pozwalające przeciętnemu odbiorcy zrozumieć treści tkwiące w dziedzictwie kulturowym. Konieczność nowego myślenia o dziedzictwie kulturowym spowodowana została coraz szybszym rozwojem społeczno-gospodarczym, urbanizacją i industrializacją, rozszerzającym się „polem konfliktu” na styku współczesnej aktywności człowieka z wszelkimi przejawami i pozostałościami jego aktywności w przeszłości. Problem okazał się być dostrzeżony nie tylko przez naukę, ale także przez takie organizacje międzynarodowe jak ONZ, UNESCO czy ICOMOS, wreszcie przez poszczególne państwa i związki polityczne. Stąd też w kreowaniu polityki społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej kwestia ochrony dziedzictwa kulturowego i jego integracji z rozwojem społeczeństw i jednostki stała się zagadnieniem priorytetowym, którego rozwiązanie wspierane było i jest projektami finansowanymi z budżetu UE. Jednym z takich pionierskich inicjatyw w promowaniu modelowych rozwiązań, opartych o założenia sprawdzone w praktyce był APPEAR Project (Accessibility Project Sustainable Preservation and Enhancement of Urban Subsoil Archaeological Remains) sfinansowany przez *European Commission, DG Research*, w ramach *5th Framework Programme, Environment and Sustainable Development Key action 4: City of Tomorrow and Cultural Heritage*, a zrealizowany w okresie styczeń 2003 – grudzień 2005 (I&S, 2005), który podjął niezwykle aktualne i ważne zagadnienie znalezienia równowagi pomiędzy rozwojem i ochroną. *Sustainable Development = Sustainable Preservation*, czyli zrównoważony rozwój oznaczać musi zrównoważoną ochronę. Harmonijny i zrównoważony rozwój historycznych miast, nie oznacza zakazu potrzebnych i racjonalnie zaplanowanych inwestycji. Zrównoważona ochrona dziedzictwa, w tym także archeologicznego musi polegać na jego integracji z żywym organizmem miejskim, a także na właściwym ukierunkowaniu ważnych przedsięwzięć gospodarczych i inwestycji deweloperskich. (Broński, 2006) W miastach historycznych, a także na innych obszarach, które w przeszłości mogły być ośrodkami i centrami aktywności, takie przedsięwzięcia i inwestycje generują nowe odkrycia i tworzenie nowych stref ochrony. Jednak ich ochrona nie powinna prowadzić do powstawania nowych zamkniętych enklaw zarezerwowanych wyłącznie dla celów naukowych i hibernujących odkrytą substancję materialną (Stala, 2015), ale właśnie poprzez zrównoważoną ochronę, do integracji celów naukowych i bezpieczeństwa artefaktów historycznych z celami ich

czytelnej prezentacji, oraz promocji z naciskiem kładzionym na identyfikację kulturowo-tożsamościową społeczeństw, które są za tę ochronę odpowiedzialne. Innymi słowy zrównoważona ochrona, często także nazywana konserwacją w szerszym niż podstawowe znaczenie (Kadłuczka, 2015)³, obok zabiegów technicznych utrwalających substancję materialną polega na znalezieniu właściwego modelu użytkowania i zarządzania dziedzictwem (Kobyliński, 2012)⁴. Poprzez uczytelnienie artefaktów i pozostałości archeologicznych i architektonicznych oraz zapewnienie publicznego dostępu do stanowisk archeologicznych w kontekście miejskim i obszarach zurbanizowanych, wytworzy on w pamięci jednostek i społeczności określony pozytywny obraz dziedzictwa i emocjonalną z nim wiążącą świadomość jego wartości i konieczność ochrony (Gutowska., Kobyliński, 2011).

2. VOX POPULI W OCHRONIE DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNO-ARCHITEKTONICZNEGO

Doświadczenia ostatnich dziesięcioleci w zagospodarowywaniu stanowisk archeologicznych powstałych w wyniku planowanych programów badań naukowych, a także jako rezultat prowadzenia badań ratowniczych, pozwalają na postawienie tezy o fundamentalnej roli archeologii w kształtowaniu intelektualnego modelu współczesnego człowieka i eliminacji pozornej sprzeczności pomiędzy tradycją a nowoczesnością, a w konsekwencji traktowania konserwacji - zachowania dziedzictwa - jako procesu kontynuacji jego kreacji (Kadłuczka, 2015). Relacja Archeologia – Człowiek – Przestrzeń i podstawowy imperatyw budowania tej relacji, rozumianej jako sprzężenie zwrotne i współzależność pomiędzy archeologią jako nauką o przeszłości sumującą doświadczenia niezbędne dla kształtowania ludzkiego intelektu opartego na wiedzy pochodzącej z tego doświadczenia i wykorzystaniu tej wiedzy do świadomego, racjonalnego kreowania i przekształcania przestrzeni egzystencjonalnej zgodnie z potrzebami duchowymi i materialnymi człowieka, realizuje się w kulturowej przestrzeni publicznej dzięki podjęciu przez archeologię misji edukacji społeczeństwa poprzez umożliwienie mu dostępu do dokumentów i relikwów jego przeszłości. Nowe nurty w archeologii, zwłaszcza w kontekście wyżej zdefiniowanej tezy, takie jak: archeologia publiczna, społeczna i prospołeczna, wspólnot lokalnych oraz archeologia współczesności postrzegają społeczeństwo jako głównego beneficjenta gromadzonej przez archeologię wiedzy. Jest to nie tylko rezultat rozwoju i ewolucji archeologii jako dyscypliny naukowej, ale także konsekwencja zmiany statusu ontologicznego „dziedzictwa” w ogóle – a także równoległego rozwoju wiedzy i postępu w zakresie dziedzin nauk technicznych, humanistycznych i społecznych. Archeologia współcześnie jest również otwarta i ukierunkowana, obok realizacji celów ściśle naukowych, na promocję prospołecznego modelu wykorzystania artefaktów pochodzących z eksploracji zasobów kulturowych na rzecz rozwoju lokalnych społeczności w ramach koncepcji powszechnego dostępu do dziedzictwa kulturowego.

3. CASUS WIŚLICY

3.1. Zasób dziedzictwa i stan prawny

Przykładem metodologicznego podejścia do problematyki kompleksowej, prospołecznej promocji własnego, ukrytego, zapomnianego i zaniedbanego dziedzictwa kulturowego był projekt dotyczący Wiślicy opracowany przez zespół ekspertów Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków w 2016 (Wiślica pradziejowa). Koncepcja kierunkowa dotyczyła uporządkowania i ekspozycji rozpoznanego i nierozpoznanego dziedzictwa tej wyjątkowej miejscowości, zaliczanej niegdyś do czołowych ośrodków polityczno-administracyjnych Polski w dobie średniowiecza. Ośrodek znany jest polskim badaczom z newralgicznych dla rozwoju kraju aktów prawnych ustanowionych tu w XIV wieku oraz

³ Pojęcie „konserwacja” nie oznacza w tym przypadku zastosowanie konkretnej technologii i narzędzi, ale chodzi tu *utrwalenie, utrzymanie* dziedzictwa jako trwałego i nieusuwalnego składnika przestrzeni egzystencjonalnej współczesnego człowieka, por. Kadłuczka A.

⁴ Pojęcie „zasobów kulturowych” stosowane niejednokrotnie wymiennie z pojęciem dziedzictwa kulturowego niesie za sobą jak pisze Z. Kobyliński „nowe obszary refleksji teoretycznej i działalności praktycznej (...), że zasoby są przedmiotem czyjejs własności i zazwyczaj podlegają eksploatacji, można(i trzeba) więc nimi zarządzać” por. Kobyliński Z.

z bogatych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym architektury historycznej, średniowiecznego układu urbanistycznego oraz grodzisk wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych wpisujących się w malowniczy krajobraz doliny rzecznej, należącej do chronionego prawnie Narodowego Parku Krajobrazowego. Wiślica to dzisiaj niewielkie miasto, mimo cennych zasobów dziedzictwa kulturowego i dużego potencjału rozwojowego z nim związanego wciąż jest rzadko przez turystów odwiedzana. Jej peryferyjne położenie sprawia, że znana jest głównie badaczom, choć region posiada wszelkie walory turystyczne, w tym przypadku niewykorzystane. Celem projektu było przywrócenie zasłużonej dla kultury pozycji Wiślicy. Wspomniane Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków – będące polską organizacją *pro publico bono* zgłosiło akces podniesienia Wiślicy do rangi Pomnika Historii, (ryc.1-2) a odpowiednia dokumentacja i opracowania do złożenia wniosku zostały przygotowane przez zespół specjalistów, członków SKZ. (Kuśnierz-Krupa, Krupa, 2017) Podjęta inicjatywa została dostrzeżona przez władze państwowe i samorządowe, które lokalne Muzeum Archeologiczne podniosły do rangi oddziału kieleckiego Muzeum Narodowego, a decyzją Rządu RP z dniem 1 stycznia 2018 roku przywrócono Wiślicy utracone w przeszłości przynależne jej prawa miejskie, które posiadała od 1326 do 1870 roku. W ten sposób rozpoczęto długi proces związany z promocją dziedzictwa architektoniczno-archeologicznego Wiślicy, a co za tym idzie z muzealizacją obszarów historycznych miasta, przez co rozumiemy działania na rzecz podniesienia jakości ochrony wspomnianego dziedzictwa oraz współczesnej aranżacji i ekspozycji, zgodnej z obecnymi standardami konserwatorskimi najbardziej newralgicznych obiektów i stanowisk archeologicznych. Celem tych działań jest stworzenie jednorodnej koncepcyjnie trasy turystycznej w oparciu o popularną obecnie w społecznościach XXI wieku archeoturystykę oraz turystykę historyczną i kulturową w połączeniu z potencjałem przyrodniczym regionu. Daje to możliwość połączenia zwiedzania obiektów zabytkowych z rekreacją i wypoczynkiem na łonie natury. Wspomniany potencjał tego miejsca, co do objęcia go działaniami muzealizacji, związany jest z doskonale zachowanym tzw. dziedzictwem budowlanym, czego wybitnymi przykładami są: gotycka, dwuhalowa kolegiata kryjąca w swoich podziemiach relikty dwóch wcześniejszych kościołów- późnoromańskiej dwuwieżowej bazyliki i romańskiego kościoła z emporą i kryptą, w której znajduje się unikalna na skalę światową gipsowa posadzka z rytowaną dekoracją figuralną tzw. *płytą orantów*, a także znajdujący się w sąsiedztwie niewielki, zachowany w formie ruiny pochodzący z XI wieku wczesnoromański kościół św. Mikołaja z domniemanym i bardzo dyskusyjnym obiektem, przez niektórych badaczy uważanym za misę chrzcielną (Wartołowska, 1996), wreszcie doskonale zachowany gotycki dom Jana Długosza oraz gotycka dzwonnica.

Zaangażowanie środowisk konserwatorskich oraz władz lokalnych i samorządowych w rozwój ruchu turystycznego i popularyzację dziedzictwa archeologiczno-architektonicznego Wiślicy wynika z faktu, że miasto posiada wszelkie atrybuty historyczno-naukowe, by promować ponadlokalnie zachowane tu monumenty polskiej architektury średniowiecznej, wykorzystując zarazem badane w przeszłości stanowiska archeologiczne z obszaru tzw. ukrytego dziedzictwa (Hidden Heritage). Są to dwa rozpoznane stanowiska: tzw. *Regia* ze śladowo zachowanymi kompleksami palatiami z okresu wczesnego średniowiecza (Wartołowska Z. 1960, Gliński W. 1994) i tzw. *Grodzisko na Łąkach*, dotąd nie do końca przebadanego (ponownie w trakcie eksploracji od 2021) (Wczesne Średniowiecze.pl 2021), będące pozostałością ufortyfikowanego grodu z widocznie manifestującymi się w terenie śladami wałów ziemnych i pozostałościami po fosie. (Sajecki T. 2017) Stanowiska te nie są zaaranżowane, jednak ich potencjał w kwestii ekspozycji jest ogromny i daje podstawy do stworzenia nowoczesnej architektonicznej *muzealizacji* tych obszarów z akcentem położonym na najdawniejsze dzieje Wiślicy. Działania te poprzedzone być muszą dodatkowymi archeologicznymi badaniami weryfikacyjnymi. Oba stanowiska są wpisane do rejestru zabytków i decyzją Prezydenta RP wraz z zespołem Kolegiaty i kościołem św. Mikołaja uznane za Pomnik Historii (Rozporządzenie, 2018) (ryc.3-5) W obszarze stanowiska archeologicznego *Regia* znajduje się także chronologicznie trzeci zespół osadniczy należący do miejskiego osadnictwa średniowiecznego. Chodzi tu o dość dobrze naukowo rozpoznane (Gula, 1991) mury obronne z trzema bramami: Krakowską, Buską i Zamkową, w których północny odcinek został wpisany zamek królewski, a którego wzniesienie przypisuje się królom: Władysławowi Łokietkowi lub Kazimierzowi Wielkiemu. Zamek królewski istniał już w początkach XIV wieku. Przyjmuje się, że zajmował teren przylegający do murów miejskich na odcinku pomiędzy bramą zamkową a odkrytą basztą na osi obecnej ulicy okopowej, ale faktyczna lokalizacja zamku, ani jego konfiguracja planistyczno-przestrzenna nie zostały po-

twierdzone przez badania archeologiczne prowadzone na Regii. W świetle źródeł historycznych stanowisko archeologiczne i zabytki zachowane na *Regii* wydają się mieć kluczowe znaczenie dla historii Wiślicy, niestety obecny stan zachowania, a także stan prawny tego obszaru (własność prywatna) wymaga podjęcia pilnych działań ratowniczych. Obszar zajmowany przez stanowisko archeologiczne jest zajęty przez uprawy rolne i ogrodnicze. Jest także miejscem nie kontrolowanej vegetacji roślinnej, a wzdłuż zachodniej granicy (ul. Okopowa) zajęty pod zabudowę mieszkalną i gospodarczą.

3.2. Program dla Wiślicy i realizacje

Projekt „Dziedzictwa dla Wiślicy” zaproponowany przez ekspertów SKZ przewidywał możliwość budowy atrakcyjnej naukowo-historycznie i wizualnie trasy turystycznej, łączącej ze sobą kilka odrębnych przestrzeni publicznych, dziś wciąż jeszcze w różnym stopniu czytelnym, ale zawierających w sobie wyjątkowy potencjał oparty na przeszłości. Ta wielka przeszłość jest czytelna, choć w niepełnym i niewystarczającym wymiarze w dwóch obszarach, które spełniają kryteria przestrzeni publicznej. Jest to zespół kwartału kolegiackiego, rozszerzający się w przestrzeń Placu Solnego, dziś zapomnianego centrum handlu z salinami wielickimi i bocheńskimi. Kwartał kolegiacki jest przestrzennie powiązany z historycznym i współczesnym centrum Wiślicy – rynkiem -niegdyś tętniącym życiem gospodarczym placem targowym i zarazem przestrzenią publiczną, w której niegdyś działy się ważne wydarzenia historyczne. Niestety, ten symbol miejskości, którym w mieście historycznym jest zwykle rynek z budynkiem ratusza uległ daleko idącym przekształceniom. Aby to uwidocznic, wystarczy porównać widok współczesnego rynku w Wiślicy z ikonografią z końca XIX i początku XX wieku i stwierdzić, że jego przestrzeń wypełniona zwartą wysoką zielenią przesłaniającą widok na zespół kolegiaty z dzwonnica i domem Długosza nie jest atrybutem miasta średnio-wiecznego, ponieważ przestrzeń ta utraciła charakter targowego wnętrza placowego, stając się wnętrzem parkowym. Tymczasem to właśnie rynek Wiślicy może być dziś desygnatem tego typu przestrzeni publicznej, w której w oparciu o zasady współczesnej muzealizacji przywróci się przynajmniej podstawowe relacje przestrzenne. Propozycja SKZ wykorzystania potencjału Wiślicy w tym jej zabytków archeologiczno-architektonicznych dla celów rozwoju i popularyzacji miasta z równoczesnym nowoczesnym sposobem ochrony, prezentacji i zarządzania dziedzictwem spotkała się z dużym zainteresowaniem ze strony Muzeum w Wiślicy oraz władz gminy. Szczególną rolę powstaniu i promocji projektu odegrał ówczesny Prezes SKZ Andrzej Kadłuczka, który był osobiście zaangażowany w tą inicjatywę od samego początku. Z drugiej strony idee te padały na podatny grunt, gdzie podobne plany od dawna były przedmiotem zainteresowania Dyrekcji Muzeum Archeologicznego w Wiślicy i czynionych w tej sprawie posunięć finansowych (Kierownik placówki Gabriela Kiełtyka-Sołtysik) oraz władz miasta. Celem z jednej strony było kompleksowe zagospodarowanie, wyeksponowanie i upublicznienie dziedzictwa Wiślicy poprzez wykonanie jednorodnego projektu wstępnego o charakterze konserwatorsko-urbanistycznym, związanym z organizacją przestrzeni omówionych powyżej zespołów osadniczych, by następnie przejść do sukcesywnej, metodycznej realizacji planowanych etapów. (ryc. 6.) Ostatecznie działania Muzeum Archeologicznego przy współpracy z SKZ, Samorządem Lokalnym, władzami miasta oraz przy wsparciu Ministerstwa Kultury doprowadziły do tego, że w ramach polityki ożywienia społeczno-gospodarczego oraz rewitalizacji przestrzeni miejskiej Wiślica otrzymała dofinansowanie z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020 Tysiąclecie Wiślica – śladami świetności – utworzenie trasy turystycznej „Przez Pradzieje Chrześcijańskiej Wiślicy”. W ramach programu w pierwszym etapie Muzeum Narodowe w Kielcach zrealizowało projekt *Modernizacja Muzeum Archeologicznego w Wiślicy jako Oddziału Muzeum Narodowego w Kielcach wraz z otoczeniem w celu zabezpieczenia i ochrony unikatowych obiektów dziedzictwa narodowego*. Program przewidywał: przebudowę i rozbudowę Pawilonu Archeologicznego w miejscu istniejącego pawilonu ochronnego nad relikiami kościółka św. Mikołaja z tzw. misą chrzcielną, modernizację i rozszerzenie ekspozycji archeologicznej w podziemiach Kolegiaty, adaptację budynku byłego posterunku energetycznego PGE dla potrzeb Muzeum Archeologicznego w Wiślicy oraz prace archeologiczne i konserwatorskie, zakup, instalację i uruchomienie systemu multimedialnego na potrzeby ekspozycji oraz montaż instalacji zabezpieczających. (Projekty POLiŚ 2021) Wyprzedzające prace archeologiczne powierzono archeologowi dr Andrzejowi Gołębniowski

wraz z zespołem, a prace projektowe prof. Andrzejowi Kadłucze z dr Dominikiem Przygodzkim we współpracy z mgr arch. Magdą Szarkowską (członkowie biura architektonicznego ARCHECON z Krakowa). Prace konserwatorskie prowadził prof. Andrzej Kos z zespołem (Warszawa). Prace rozpoczęto w 2019 roku a zakończono oficjalnym otwarciem nowopowstałego pawilonu archeologicznego w 2022 roku. (ryc.7-9) Nowy pawilon przekrył relikty kościoła św. Mikołaja wraz z pozostałościami tzw. misy chrzcielnej, dalszą część ekspozycji poprowadzono trasą ukrytą pod powierzchnią obecnego poziomu użytkowego terenu otaczającego Kolegiatę łącząc się z już istniejącym pod nią rezerwatem. (ryc.10-11) Wnętrze istniejącej ekspozycji zostało zmodernizowane oraz wyposażone w elementy prezentacji multimedialnych. Całość tworzy nowoczesny kompleks rezerwatów archeologiczno-architektonicznych. Elewacja budynku od strony Placu Solnego wykonana została ze specjalnego materiału ognioodpornego, przziernego o przyciemnionych powierzchniach szkła. Dach pawilonu stanowi przedłużenie terenu wokół budynku kolegiaty i pokryty został roślinnością o rdzawym zabarwieniu korespondującym z elewacją Domu Długosza i dachówką kościoła. W okresie wiosennym zieleń nasadzonych skalniaków zlewa się z zielenią trawnika. Pawilon wkomponowany jest symbiotycznie w historyczną przestrzeń otoczenia. Na kolejne etapy nowoczesnej muzealizacji przestrzeni zabytkowej w Wiślicy wyznaczono: Grodzisko na Łąkach i kościół św. Ducha, natomiast Regia, i mniejszy rejon, objęty także ścisłą ochroną konserwatorską z relikami kościołów św. Marcina (Weber-Kozińska 1997; Glińska 2019), pozostają w sferze dalszych etapów..Rewitalizacji powinien zostać poddany także Plac Solny. Wspomniane Grodzisko na Łąkach oraz kościół św. Ducha zostały obecnie włączone do planu muzealizacji, a projekt aranżacji grodziska wykonany został przez biuro ARCHECON i jest w trakcie procedowania. Projekt przewiduje minimalną interwencję z uporządkowaniem przestrzeni grodziska, wprowadzeniem tras dla zwiedzających oraz zaznaczeniem pozostałości chat i studni odkrytych w trakcie badań archeologicznych. Nie planuje się rekonstrukcji *sensu stricto*, jedynie zaznaczenie w terenie w postaci pełnowymiarowej bryły wieży bramnej. Wraz z pawilonem archeologicznym oraz ekspozycją w Domu Długosza powstaje trasa turystyczna o współczesnej estetyce przekazu historycznego i dialogu z odbiorcą. (ryc. 18) Kompleks pałatiów na Regii powinien być kolejnym etapem działań wymagającym w pierwszej kolejności rozwiązania spraw własnościowych stanowiska archeologicznego, które na dzień dzisiejszy znajduje się w rękach prywatnych. Wobec powyższego, problem statusu prawno-własnościowego Regii wymaga pilnego uporządkowania poprzez: wykup z rąk prywatnych terenu stanowiska archeologicznego, a zwłaszcza działek, na których stwierdzono występowanie relikwów, ewentualną korektę granic wpisu do rejestru zabytków, konieczność przeprowadzenia weryfikacji terenowej i reasumpcji interdyscyplinarnych badań naukowych oraz przeprowadzenia procesu muzealizacji stanowiska w ramach projektu parku archeologicznego *Regia*, co jest częścią planu działań zaproponowanych w „Projekcie Dziedzictwa” opracowanego przez SKZ dla Wiślicy.(patrz przypis 4) W przypadku relikwów pałatiów wczesnośredniowiecznych należy zaznaczyć, iż z badań archeologicznych wynika, że stan zachowania obiektów jest szczątkowy. Z wyjątkiem rotundy niszowej, pozostałości obiektów rejestrowane były w wykopach w formie negatywów. (Wartołowska, 1960; Gliński, 1997; Stala 2013; Glińska 2018,2019,2020) Dlatego projekt upublicznienia i eksponowania stanowiska będzie z pewnością wymagał interdyscyplinarnej dyskusji, a decyzje co do formy ekspozycji z pewnością nie będą łatwe. (ryc. 12-13) Pozostaje także kwestia wspomnianych kościołów św. Marcina lokowanego na tzw. Podgrodziu wraz z otaczającym go cmentarzyiskiem szkieletowym (Twardowska 1982; Glińska 2020) oraz kościół św. Ducha lokowany poza murami średniowiecznego miasta.(Wartołowska, 1970) Oba obiekty były badane i rozpoznane w trakcie prac archeologicznych, a ich nowoczesna ekspozycja może przyczynić się do uzupełnienia trasy turystycznej i uatrakcyjnienie walorów historycznych miasta. (ryc. 16-17) W ramach współpracy pomiędzy Wydziałem Architektury Politechniki Krakowskiej a Wydziałem Architektury Uniwersytetu we Florencji (Universita degli Studi di Firenze) zapoznano badaczy włoskich z problematyką obszarów zabytkowych w Wiślicy i potencjałem ekspozycyjnym miasta. W wyniku grantu pozyskanego przez włoski zespół powstała publikacja (Fabrizzi 2021) zawierająca propozycję alternatywnych rozwiązań projektowych dla Wiślicy. Wprawdzie bardzo śmiało propozycje projektowe mogłyby z przyczyn formalnych, jak wytyczne konserwatorskie być problematyczne w kwestii realizacji, nie mniej jednak stanowią ciekawy przykład sposobu nowoczesnej muzealizacji w wykonaniu szkoły włoskiej. (ryc. 14-15) Mówiąc o promocji turystycznej Wiślicy należy wspomnieć o inicjatywie władz samorządowych, związanej z rewitalizacją wybrzeża Nidy oraz Starorzecza.

W ramach projektu „Zagospodarowanie turystycznego szlaku wodnego na rzece Nidzie” , przy dofinansowaniu LGD Królewskie Ponidzie, którego Gmina Wiślica jest członkiem, powstała przystań kajakowa, pole namiotowe oraz plaża na Nidzie.(Miasto i Gmina Wiślica 2020). Kolejnym miejscem rekreacji ma być Starorzecze Nidy. Cały ten teren zostanie uporządkowany i obsiany mieszkanką traw łąkowych. Wykonane zostaną meandry, wysepki, a wzdłuż ulicy Sportowej zostanie wykonany chodnik, oświetlenie i ławki. Teren zostanie połączony pomostem z terenem rewitalizowanego grodziska.(Radio Kielce 2021). Projekt połączenia terenów rekreacyjnych wykorzystujących walory krajobrazowe Ponidzia z obszarami zabytkowymi zaaranżowanymi dla celów turystycznych jest przejawem kompleksowej polityki lokalnych władz dążących do poprawy dobrostanu mieszkańców poprzez profesjonalną i merytoryczną popularyzację atrakcji turystycznych miasta. (ryc.18-20)

4. PODSUMOWANIE

Muzealizacja stanowisk archeologicznych jest dzisiaj zjawiskiem powszechnym, znakiem nowych czasów jest natomiast coraz częstsza muzealizacja przestrzeni publicznych, osiedli, ogrodów (Kusmierski 2020), a nawet całych dzielnic miast, czego dobrym przykładem są historyczne dzielnice miast Europejskich jak Makryianni w Atenach, Bliskiego Wschodu jak Sultanahmet w Stambule (Aykaç, 2018) czy Ameryki Południowej -w Rio de Janeiro- muzealizacja całej historycznej dzielnicy Indiańskiej (Guedes, 2021). Spektakularnym przykładem jest muzealizacja głównego placu miasta Meksyk Plaza de la Constitución z wkomponowaną w przestrzeń z nowożytną architekturą Templo Mayor i pałacem Montezумы (prace archeologiczne wznowiono od 2008 roku i trwają do dziś). Generalnie w czołówce umiejętnej muzealizacji dużych obszarów miejskich znajduje się obecnie Turcja, która bardzo intensywnie rozwija się w kierunku ekspozycji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego w oparciu o współczesne standardy. Należy natomiast podkreślić, że muzealizacja miasta, nie będąca efektem różnoczasowych, niezależnych od siebie działań, ale jednolitej koncepcji, wynikającej z jednoczasowej współpracy wielu instytucji i aktywności społecznej, wykonywana etapowo, ale konsekwentnie według wcześniej ustalonego planu, jak to ma miejsce obecnie w Wiślicy, jest przedsięwzięciem nie mającym licznych analogii. Podjęte w Wiślicy działania przewidują uatrakcyjnienie, dotychczas nie wykorzystującego swojego potencjału miasta, poprzez promocję jego bogatej historii. W koncepcji przekształcenia przestrzeni miejskiej Wiślicy obok opisanych powyżej zrealizowanych już zadań muzealizacji zakłada się możliwość odstonięcia w trakcie badań archeologicznych reliktyw ratusza i uporządkowanie głównego placu miasta, odstonięcie reliktyw murów miejskich, symboliczne zaznaczenie średniowiecznych bram miasta, rewitalizację krajobrazu naturalnego (co już częściowo ma miejsce) i wykorzystanie walorów przyrodniczych miasta. Są to działania nie tylko kompleksowe ale też wielkoobszarowe, ponieważ obejmują praktycznie całe miasto, co jest możliwe ze względu na określone warunki które spełnia Wiślica, nie dużą powierzchnię 4,76 km² z nagromadzeniem wysokiej klasy zabytków w tym architektonicznych, odstoniętego dziedzictwa archeologicznego, także tego ukrytego (hidden heritage), o którym wiadomo ze źródeł historycznych oraz dziedzictwa niematerialnego. To wszystko składa się na korzystne warunki do podjęcia tego nietuzinkowego przedsięwzięcia.

5. ZAKOŃCZENIE

Nowa strategia ochrony dziedzictwa kulturowego oparta na zrozumieniu sensu „zmiany jego statusu ontologicznego” (A. Kadłuczka 2015) musi z jednej strony wykorzystać wszelkie dostępne instrumentaria w obszarze planowania przestrzennego, które poprzez przyjęcie priorytetu dla ładu przestrzennego stwarza podstawy dla utrzymania dziedzictwa w naszej przestrzeni egzystencjonalnej, z drugiej zaś w oparciu o założenia zrównoważonego rozwoju powinna uwzględnić nurt nowego myślenia o muzeum jako instytucji ściśle wkomponowanej w system holistycznie rozumianej ochrony dziedzictwa kulturowego. W teorii i praktyce oznacza to przekazanie inicjatywy i głównej roli w zakresie kreowania i wspierania „projektów dziedzictwa” lokalnym społecznościom, które są za nie odpowiedzialne, relatywnie do własnej szczególnej sytuacji ekonomicznej, organizacyjnej, merytorycznej, intelektualnej, czy stanu świadomości na temat narodowej i regionalnej tożs-

mości kulturowej. W długofalowej i perspektywicznej polityce jest to paradygmat pełnej dostępności społeczeństw do własnego dziedzictwa. Paradygmat ten nabiera szczególnego znaczenia w kontekście dynamicznego rozwoju, innowacyjności i aktywności gospodarczej różnego szczebla i o zróżnicowanej skali, co może stwarzać z jednej strony realne niebezpieczeństwo dla mało rozpoznanego, wciąż niedostępnego, lub jeszcze niezidentyfikowanego dziedzictwa kulturowego na obszarach o dużym potencjale inwestycyjnym, ale z drugiej może stać się niepowtarzalną szansą na stworzenie stabilnych warunków rozwoju, wzrostu dobrobytu społeczeństwa poprzez atrakcyjną ofertę historycznego, wysokiej jakości „produktu turystycznego.” Kluczowym zagadnieniem w motywowaniu rozwoju zainteresowania społecznego w kontekście ochrony dziedzictwa kulturowego jest posiadanie i umiejętne stosowanie narzędzi służących do przekazywania informacji i wiedzy o dziedzictwie, oraz stwarzających możliwości stałego i bezpośredniego dostępu do niego. Jest to jeden z podstawowych imperatywów polityki UE i krajów członkowskich dotyczący edukacji historycznej i integracji dziedzictwa kulturowego z codziennym życiem społecznym współczesnego miasta historycznego. Należy podkreślić, iż w przypadku Wiślicy to właśnie lokalna społeczność ma szansę przejąć na siebie odpowiedzialność za współzarządzanie „Projektem Dziedzictwa” i współuczestnictwo decyzyjne, gdyż z uwagi na rangę zabytków, ich narodowe, państwowe i religijne znaczenie, w polityce historycznej Państwa musi być zapewnione wsparcie tego współzarządzania nie tylko poprzez kierowanie środkami z budżetu centralnego, ale także poprzez politykę promocji Wiślicy. Wizja „Wiślicy Przyszłości” ujęta w planowanym „Projekcie Dziedzictwa” może być skutecznie zrealizowana w oparciu o KPZK 2030, ponieważ nie pozostaje ona w konflikcie z założeniami strategii tego Projektu, a nawet może twórczo wykorzystać i rozwinąć przyjęty w KPZK 2030 model policentrycznej metropolii sieciowej (KPZK, 32) oparty na współzależności i otwartości układu sieciowego obszarów najważniejszych miast polskich: Warszawy, Konurbacji Górnośląskiej, Krakowa, Łodzi, Trójmiasta, Poznania, Wrocławia, Bydgoszczy, Torunia, Szczecina, Lublina, Białegostoku i Rzeszowa. Warto zauważyć, że tak skonstruowany układ sieciowy tworzą miasta, które wszystkie bez wyjątku należą do tradycyjnej, historycznej sieci osadniczej, o niepoliczalnym zasobie dziedzictwa. Przyjęty model policentrycznej sieci węzłowej zakłada wzajemne powiązanie obszarów metropolitalnych i regionalnych w zakresie koncentracji działalności gospodarczej, oraz integracji funkcjonalnej pomiędzy węzłami metropolii sieciowej, a także ich dyfuzję na obszary otaczające węzły i ich integrację funkcjonalną z tym otoczeniem. Wiślica i otaczająca ją strefa środowiska naturalnego i kulturowego (konieczna do zdefiniowania i ochrony w trybie Parku Kulturowego) lokuje się w obszarze integracji funkcjonalnej pomiędzy ważnymi, trzema węzłami metropolii sieciowej tj.: Warszawskim, Konurbacji Górnośląsko-Krakowskiej i Rzeszowskim, w miejscu ich styku, co stwarza potencjalnie korzystne warunki dla zrównoważonego rozwoju całej strefy, opartego na ochronie wartości ekosystemu kulturowo-naturalnego. Włączenie Wiślicy w tą sieć, oznacza niezbędne inwestycje związane z ulepszeniem komunikacji między tymi ośrodkami poprzez modernizację czy wręcz budowę nowych połączeń dróg oraz rozbudowę infrastruktury turystycznej między innymi sieci miejsc noclegowych i gastronomii. Dopiero wtedy będzie można rozpocząć badania nad wpływem rewitalizacji, w tym kompleksowej muzealizacji przestrzeni miejskiej Wiślicy na jej rozwój i dobrostan mieszkańców.

Dążenie do *muzealizacji* nie tylko stanowisk archeologicznych, ale też innych zachowanych relikwów przeszłości jest dziś nowym i coraz powszechniejszym oczekiwaniem społeczności w kontekście rewaloryzacji czy modernizacji przestrzeni publicznych. Jak pisze Maria Popczyk: *Nowoczesność wykształciła zmysł historyczny, zmysł odczuwania (sensorium) historii zachowujący doświadczenie tego, co ulega zniszczeniu w wyniku modernizacji* (Popczyk, 2008). Dynamiczny rozwój gospodarczy, wielkie inwestycje w różnych dziedzinach życia, oraz wzrastająca rola społeczeństwa obywatelskiego w decyzjach i zarządzaniu o kierunkach rozwoju, a także w dostępie do wiedzy, w sposób istotny zmieniły nasz stosunek do przeszłości, przenosząc akcenty z kontemplacji i kulturywacji dziedzictwa na jego kreatywne, twórcze wykorzystanie jako kapitału i komponentu w rozwoju cywilizacji współczesnej.

BIBLIOGRAPHY

- Aykaç P. (2018), „Musealisation as a strategy for the reconstruction of an idealised Ottoman past: Istanbul's Sultanahmet district as a museum-quarter” *International Journal of Heritage Studies* 25:2, pp. 160-177

- Broński, K. (2006) „Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenia polskie doby transformacji (po 1989 r.)”, *Zeszyty Naukowe* nr 706, Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 2006, pp. 7-26
- Fabbrizzi, F. (2022), *Wiślica Project, contemporary musealisation of three archaeological areas in Wiślica-Poland*, with contributions by Burberi, L.; Kadłuczka, A.; Luschi, M.C.R.; Ricci, A.; Stala, K.; Vannini, G., Firenze
- Gajda M. (2020) <https://radiokielce.pl/419308/na-nidzie-bedzie-nowa-przystan-kajakowa>, (Accessed: 08-08-2023)
- Glińska, N. (2018) *Fundstelle Regia in Wiślica - ein Versuch einer Interpretation im Lichte der Ergebnisse früherer Forschungen* [in:] *Architektura w początkach państw Europy środkowej*, (edit.) Janiak, T.; Stryniak, D., Gniezno, pp.363-424
- Glińska, N. (2019) *Wiślica we wczesnym średniowieczu w świetle badań archeologicznych*, Rzeszów
- Glińska, N.; Bukowska, A. (2020) *Wczesnośredniowieczna Wiślica. Urbs famosissima in regno lechitarum, Nowe badania nad wczesnośredniowieczną architekturą kamienną Wiślicy, Origines Polonorum t. XIV* (edit.) Urbańczyk, P., Warszawa
- Gliński, W. (1997) *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku Regia w Wiślicy w 1994 roku* [in:] *Wiślica. Nowe badania i interpretacje*, (edit.) Grzybkowski, A., Warszawa, pp. 20-32
- Gliński, W. (1998) *Wiślica plemienna czy wczesnopaństwo*, [in:] *Civitates Principales, Wybrane ośrodki władzy w Polsce średniowiecznej, Katalog Wystawy*, (edit.) Janiak, T.; Stryniak, D., Gniezno, pp. 77-91
- Gliński, W.; Koj. J. (1999) „Z nowszych badań nad wczesnośredniowieczną Wiślicą”, *Slavia Antiqua* t. 40, pp. 119-150
- Gula, J. (1991) „Mury miejskie w Wiślicy”, *Światowid*, No. 38, Publ. IA UW, Warszawa, <https://eregion.wzp.pl/sites/default/files/kpzk.pdf>
- Gutowska, K.; Kobyliński, Z. (2011) „Zarządzanie dziedzictwem kulturowym-nowa dziedzina nauczania akademickiego i badań naukowych”, *Mazowsze Studia Regionalne* nr 6, I Analizy i Studia, pp. 51-72
- Hervieu-Leger D. (1999), „Religia jako pamięć”, *Nomos*, Kraków
- Kadłuczka, A. (2015) „Conservatio est continua creatio – czyli doktryna ochrony dziedzictwa jako komponentu przestrzeni egzystencjalnej”, *Wiadomości Konserwatorskie* 43 pp.69-77
- Kadłuczka A. (2018) „Muzealizacja przestrzeni publicznej jako forma obecności dziedzictwa kulturowego we współczesnym społeczeństwie”, *Budownictwo i Architektura* 17(1), pp.29-40
- Kobyliński, Z. (2012) *Dziedzictwo kulturowe: wartość i własność* [in:] *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, (edit.) Marciniak, A.; Tabaczyński, S; Cyngot, D.; Zalewska, A. pp. 1141-1158
- Kołodziejczyk K., Przygodzki D. (2021) „Podziemia kolegiaty w Wiślicy: unikalne relikty średniowiecznej sztuki architektonicznej. Problematyka ich zabezpieczenia, konserwacji i ekspozycji”, *Wiadomości Konserwatorskie* 66, pp 156-171.
- Korzeniewski B. (2004) „Muzealizacja a późnonowoczesna przemiana stosunku do przeszłości,” *Kultura Współczesna* nr 2, pp.24-34
- Kuśmierski J. (2020), *Hortuseum. Muzealizacja europejskich ogrodów w XXI wieku*, Ścinawka Górna
- Kuśnierz, K.; Kuśnierz-Krupa, D.; Krupa, M. (2017) „Comments to the history of spatial development of Wiślica in the middle ages”, *Technical Transactions* 5, Architecture and Urban Planning, pp.5-14
- Kuśnierz-Krupa, D., Krupa, M. (2017) *Wiślica-Pomnik Historii, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, Tom XLV, pp.457-468
- KZPK 2030 (2012) *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa
- Lübbe H.(1991) *Muzealizacja. O powiązanie naszej teraźniejszości z przeszłością.* [w:] *Estetyka w świecie* 3, (edit.) Gołaszewska M, Kraków, pp.7-29
- Miasto i Gmina Wiślica (2020) „Przystań kajakowa na Nidzie w Wiślicy gotowa!” Opublikował: Administrator Strony Data publikacji: 29-07-2020 10:39 <http://wislica.pl/5355/przystan-kajakowa-na-nidzie-w-wislicy-gotowa.html> (Accessed:22-08-2023)
- MNKi (2020), *Archiwum Muzeum Archeologicznego w Wiślicy*, źródło: https://mnki.pl/wislica/pl/o_muzeum_galerie, (Accessed: 08-08-2023)
- Poddębski H. (1936) *Zbiory Muzeum Narodowego w Kielcach*, źródło: https://mnki.pl/wislica/pl/edukacja/muzealne_ciekawostki_o_wislicy/plac_solny_w_wislicy, (Accessed: 08-08-2023)
- Popczyk, M. (2008) *Estetyczne przestrzenie ekspozycji muzealnych*, Kraków

- Sajecki, T. (2017) „Koszarowa warownia w Wiślicy. Studium archeologiczne do rozplanowania przestrzennego wczesnośredniowiecznego stanowiska”, *Radzyński Rocznik Humanistyczny*, t. 15, pp.7-15
- Sołtysiak W. (2020) [https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Archeologiczne_w_Wiślicy#](https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Archeologiczne_w_Wi%C5%9Blicy#), (Accessed: 08-08-2023)
- Stala, K. (2013) *Architektura rezydencji wczesnośredniowiecznych w Polsce: próba reinterpretacji dotychczasowych poglądów z uwzględnieniem tła europejskiego*, s. 241-258 Kraków. ISSN i numeracja serii gł.: 0860-097X ; 442. Wyd. Politechniki Krakowskiej,
- Stala, K. (2015) „Rola i znaczenie dziedzictwa archeologicznego we współczesnej przestrzeni miejskiej”, *Czasopismo Techniczne, Architektura*, pp. 197-215
- Twardowska, E. (1982) „Cmentarzysko i kościół św. Marcina w Wiślicy”, *Światowit* 35, pp. 195-256
- Urban pasts and urban futures: bringing urban archaeology to life enhancing urban archaeological remain, International and Interdisciplinary Symposium*, Brussels, 4-5 October 2005
- Urbańczyk, P. (1996) „Jeszcze o funkcji wczesnośredniowiecznych „mis” wapiennych”, *Kwartalnik Historyczny* 103:1, pp. 65-68
- Wartołowska, Z. (1960) „Wyniki badań archeologicznych w Wiślicy”, *Ochrona Zabytków* 13/1-4 , pp. 82-86
- Wartołowska, Z. (1970) *Sprawozdania z archeologicznych prac badawczych prowadzonych w Wiślicy w 1968*, [in:] *VI Konferencja Naukowa w Warszawie 10 i 11 stycznia 1969 r. Referaty, dyskusje, sprawozdania*, (edit.) Antoniewicz, W.; Biegański, P., Warszawa, pp.104
- Wczesne średniowiecze.pl (2021), „Badania grodziska w Wiślicy”, Ewelina Siemianowska, <https://wczesnesredniowiecze.pl/artukul.98.badania-grodziska-w-wislicy-.html>, (Accessed: 05-08-2023)
- Weber-Kozińska, M. (1997) *Budowle na kulminacji wyspy miejskiej w Wiślicy*, [in:] *Wiślica-nowe badania i interpretacje*, (edit.) Grzybkowski, A., Warszawa, pp. 20-32
- Wójcik P. (2021) :<https://radiokielce.pl/254075 /historyczne-grodzisko-w-wislicy-doczeka-sie-rewitalizacji>, (Accessed:08-08-2023)

AUTHOR'S NOTE

Klaudia Stala - archaeologist, researching medieval architecture in Poland and protecting the architectural and archaeological heritage and cultural landscape. Associated with the conservation community. She is interested in contemporary methods of popularizing archaeological and architectural heritage SKZ expert in the field of archeology and cultural landscape. For over 25 years associated with the Chair of History of Architecture and Monument Preservation, CUT.

Katarzyna Kołodziejczyk - graduate of the Faculty of Conservation and Restoration of Works of Art and the Faculty of Painting of the Academy of Fine Arts in Cracow. She obtained her doctorate at the Academy of Fine Arts in Gdańsk.. She deals with the topic of art in public space, considered as a timeless tool of communication between the past and the present. Curator of the A-1 at CUT.

O AUTORKACH

Klaudia Stala -archeolog, zajmująca się badaniami architektury średniowiecznej w Polsce oraz ochroną dziedzictwa architektoniczno-archeologicznego i krajobrazu kulturowego. Związana ze środowiskiem konserwatorskim. Interesują ją współczesne metody popularyzacji dziedzictwa archeologiczno-architektonicznego. Rzeczoznawca SKZ w dziedzinie: archeologia i krajobraz kulturowy. Ponad 25 lat związana z Katedrą Historii Architektury i Konserwacji Zabytków WAPK.

Katarzyna Kołodziejczyk-absolwentka Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki oraz Wydziału Malarstwa Krakowskiej ASP. Doktorat uzyskała w Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku. Zajmuje się tematem sztuki w przestrzeni publicznej, rozpatrywanej jako ponadczasowe narzędzie komunikacji pomiędzy przeszłością a współczesnością. Kurator Galerii A-1 w Krakowie.

Contact | Kontakt: klaudia.stala@pk.edu.pl, katarzyna.kolodziejczyk@pk.edu.pl